

Саух П.Ю.,

доктор філософських наук, професор,
академік (дійсний член) НАПН України,
академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9767-7496>

МІСІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

ЯК РЕПРЕЗЕНТАТИВНОЇ ФОРМИ ДІЙСНОСТІ, КОНСОЛІДАЦІЇ Й СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА. УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. Представлено нове бачення історичної пам'яті як репрезентативної форми дійсності, яка виступає динамічною системою смислових взірців минулого для ідентифікації людини та консолідації й стійкості суспільства. Розкрито основні проблеми, пов'язані з інтерпретацією вітчизняної історії за часів незалежної України та парадоксами імплементації історичної пам'яті в умовах українських реалій. Визначена стратегія формування загально-предметної ідентичності, консолідації та стійкості українського суспільства за безпосередньої державної підтримки політики і культури історичної пам'яті.

Ключові слова: історія, історична пам'ять, ментальна, єдність, консолідація спільнот, політика пам'яті, культура історичної пам'яті.

Кожен новий крок у соціокультурному розвитку будь-якого суспільства завжди спонукає до визначення у ставленні стосовно своєї історії, того досвіду, що дістався у спадок від минулих поколінь. Й що знаково, існує пряма залежність між масштабністю соціокультурних завдань, які ставить перед собою суспільство, і глибиною та розмахом досягнення попереднього історичного поступу. «Чим глибші зміни передбачається здійснити, тим всеосяжнішим і відповідальнішим відбувається ставлення до історичного досвіду» [1, с. 8].

Потреба заглянути у глибину минулого диктується необхідністю збагнути саме забутих уроків, знайти в них живі надихаючі цінності, створені нашими предками. Вони є тією життєтворчою святинею, до якої знову і знову доводиться припадати, вирушаючи в незвідану путь соціальних перетворень. «Досвід минулого –

це здобутки і втрати наших предків, його належить покласти в підмурок розвитку суспільства. Забувати або нехтувати ним означає зводити будівлю майбутнього на піску» [2, с. 5].

Пам'ять долає невпинний час, долає забуття. А безпам'ятство, навпаки – невдячність перед минулим і безвідповідальність перед майбутнім. Щоб не помилитися в останньому, маємо пам'ятати про свої колишні помилки. І шанувати своє минуле, пишатися ним, а не постійно перелопачувати його на догоду чиїмсь корисливим суб'єктивними інтересам чи амбіціям. Цінуючи минуле ми маємо розуміти: не обов'язково безпосередньо відтворювати його форми, аби відчувати гордість за діяння пращурів. Безвідповідальність породжується відсутністю усвідомлення того, що ніщо не минає безслідно, все зберігається в людській пам'яті. «Пам'ять помножена на моральну оцінку, породжує совість як внутрішню самооцінку. Коли відсутня пам'ять, то немає оцінки, а отже нема й совісті» [2, с. 5-6]. Історична пам'ять формує моральний клімат, в якому живе народ, консолідує та забезпечує його стійкість.

В Україні тривалий час офіційна історія та історична пам'ять були украй спотворені заполітизованою історичною наукою, комуністичною ідеологією та російською імперською пропагандою. Невипадково проблема історичної пам'яті стала особливо актуальною після здобуття Україною державної незалежності, обумовлена гострою потребою осмислення історичної свідомості й національної ідентичності. Але навіть за перших років незалежності нам не завжди вдавалося звільнитися від старого ярма. Ми продовжували боротися зі своєю історією, а отже зі своєю пам'яттю, переписуючи та засуджуючи її. Намагалися знайти, а ще краще дочекатися від владного перста відповідних вказівок на єдино правильне бачення нашої історії. Як наслідок наше суспільство нерідко втрачало традиційні зв'язки і ментальну єдність розколювалось на багаточисельні спільноти за соціальними, регіональними, політичними, культурними й релігійними ознаками. Відбувалося, так би мовити, «копсуалізація спільнот», коли люди по-різному трактують події, читають лише звичні для їхнього бачення тексти, чують лише тих, хто думає як вони й заперечують усе те, що не вписується в їхнє власне світорозуміння [3].

Як це не прикро, нашим вченим і освітянам тривалий час не вдалося обрати виважену цивілізовану стратегію і напрями відродження нашої історії та викладання її в закладах освіти як

світоглядної, життєдайної дисципліни. Ми ніби й прагнули бути об'єктивними в осягненні нашої історії, але, як і колись, виходили з однобічної заангажованості, змінюючи оцінки залежно від політичної кон'юнктури. Як і колись історії надавали гіпертрофованого значення шляхом її політизації. Прикладом цього можуть бути підручники з історії для освітніх закладів, які за оцінками експертів, не відповідали та й сьогодні не відповідають ані станові сучасної історичної науки, ані європейським критеріям історичної дидактики, ані, зрештою, теперішнім потребам українського суспільства [4, с. 119-127].

Українська історія, справді, була непростою починаючи від історії військових поразок минулого до негараздів в політиці, економіці сучасності та агресивних зазіхань росії. Невипадково як рефрен нерідко повторюються слова В. Винниченка щодо «броду, без якого нібито не можна читати історію України». Але, якщо судити об'єктивно, українська історія не є гіршою і не кращою, ніж в інших народів. «Кожній нації, - як справедливо зазначає з цього приводу українська поетеса Ліна Костенко, - є за що посипати собі голову попелом. Тільки не треба тим попелом запорошувати очі наступних поколінь. Ніхто із нас, нині живучих, не може нести відповідальність за давні неспокутувані гріхи. Але кожен із нас зобов'язаний їх не повторити і не примножити» [5, с. 19]. Новітнє осягнення української історії має створити міцне підґрунтя для реконструкції історичної пам'яті українців. Це неминуче потребує не лише монументального та антикварного, а й критичного підходу до історії, який не означає простої зміни акцентів, позитиву на негатив і навпаки, як нерідко у нас робиться. Критичне ставлення до історії – це прагнення зрозуміти її. Не виправдовувати, а збагнути її власну суть, не фетишизуючи і не заперечуючи її можливі уроки.

Сьогодні Україні в умовах російської агресії і вкрай потрібна стратегія формування загальногромадської ідентичності, консолідації та стійкості суспільства за безпосередньої державної підтримки політики і культури історичної пам'яті. Обравши європейську орієнтацію, ми мусимо дотримуватися «політики пам'яті» і відповідно будувати свою систему громадянської совіти на усіх рівнях. Відродження історичної пам'яті на цій основі має сприяти не лише поглибленню власного самоусвідомлення, але й консолідації українського суспільства з метою вирішення гострих

соціально-економічних соціокультурних проблем, патріотичного виховання та протистояння російської агресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саух П. Ю. Історія: пам'ять минулого чи уроки майбутньому? Волинські історичні записки. № 1, 2008.
2. Саух П. Ю. Князь Василь-Костянтин острозький. Рівне, Волинські обереги, 2002. 244 с.
3. Мирний М. Історична пам'ять: якою вона має бути і як її формувати [Електронний ресурс]. «День». 14 серпня 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://zmina.info/articles/istorychna-pamyat-yakoyu-vona-maye-buty-i-yak-vesty-dyskusiyu/>
4. Шкільна історія очима істориків-науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. К., 2008.
5. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала. Київ: Видавничий дім «KM Akademia», 1999.